

**ТРЕТИЯТ ДЪРЖАВЕН СЪД (1919–1923 Г.) И ОБВИНЕНИЯТА,
СВЪРЗАНИ С РЕКВИЗИРАНЕТО НА МИНА „ПЛАКАЛНИЦА”
ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА**

Евгени КОСТОВ

Abstract: *The article has two main highlights. First of all, the issue of constitutional ministerial criminal responsibility in Bulgaria in the period after the Liberation until the end of the 20s of the twentieth century is discussed. Secondly, the chronology of the requisition of the Plakalnitza Mine during the First World War is reflected and commented in connection to the work of the Third State Court (1919–1923). The author concludes that the Public Prosecution was unfounded and tendentious on the accusation against the former Cabinet Ministers of V. Radoslavov who ruled Bulgaria in the period 1913–1918.*

Key words: *Third State Court in Bulgaria, Plakalnitza Mine, World War I*

JEL: N14, N44

Проблемът за конституционната министерска наказателна отговорност в България е разглеждан по-подробно в близкото минало от специалисти по конституционно право предимно в теоретичен аспект (Balamezov, 1914; 1940; 1941), но е сравнително по-слабо застъпен в изследванията на съвременната българска историография (Manolova, 1989; Palangurski, 1993; Gescheva, 1997; 2003; Galunov, 1998; Penchev, 2011). И докато разработките на повечето автори от последните години се фокусират върху по-общи теоретични въпроси или върху работата на конкретен държавен съд, то са налице и някои тематични проучвания, целящи да проследят развитието на наказателната процедура по време на Първия, Втория и Третия държавни съдилища само в определено направление (Kostov, 1999).

Конституционно основание за започване на парламентарна процедура по търсене на углавна отговорност спрямо министри са приетите на 9 април

1879 г. чл. чл. 155–159 от основния закон на Княжеството. Те въвеждат института на конституционната министерска наказателна отговорност. Особено важен е чл. 155, визиращ престъпленията, за които могат да бъдат съдени министрите – „за измяна на Отечеството или на княза, за нарушения на конституцията, за предателство или за някаква вреда, причинена на Княжеството за лична полза”. В членове 156 – 158 най-общо се предвижда начинът, по който ще стане предаването на министрите на съд. Чл. 159 ограничава правата на държавния глава да амнистира провинили се министри. Цялостната процедура подробно е разработена в Закона за съдене на министрите (ЗСМ), приет през октомври 1880 г. След години този закон трикратно претърпява изменения – през 1919, 1923 и 1924 г. С изключение само на ЗСМ от 1924 г. останалите три закона предвиждат сходен начин на откриване на процедурата, определяне на анкетна и следствена комисии, компетенциите им, състава на Държавния съд и т.н. (Gescheva, 1997; Kostov, 1999).

Най-същественният въпрос, отнасящ се до углавната министерска отговорност (тук не засягаме политическата), може да се формулира така: кои са пределите, до които министрите отговарят по реда на углавната конституционна отговорност и за всички ли свои противозаконни действия би трябвало те да бъдат привлечени по този ред? Този и други въпроси по наше мнение намират сполучлив отговор в дял I, наречен „Министерска отговорност”, от доклада на парламентарната комисия, натоварена през 1901 г. да прецени действията на кабинета Т. Иванчов – В. Радославов. В този дял евентуалните престъпни деяния на министрите се подразделят в три категории: ”1/ Частните престъпления на министрите, които са извършени от тях като от частни лица...; 2/ Престъпления от общ характер, които са извършени от министрите при изпълнение на служебните им задължения (например нарушаване на конкретни права на граждани – Е. К.); 3/ Престъпления, които са извършени от министрите със силата на предоставена им от законите власт, като са направили лошо или непотребно употребление с тази власт.” По първите две категории министрите се съдят от обикновени съдилища, но все пак във втория случай е необходимо разрешение от НС. Само върху третия раздел престъпления обаче се простира углавната министерска отговор-

ност. Твърде важно е уточнението, почерпано от проучване законодателството на някои европейски държави, че „министерските престъпления, за които министрите отговарят по реда на углавната конституционна отговорност, обикновено не се определят”. Оттук следва и предоставянето на дискреционна власт на Държавния съд, който би трябвало да е освободен от политически съображения. Подходящи са примерите, че „един министър може да се измами върху справедливостта и полезността на една война..., той може да се измами в полезността на една финансова операция” и т.н., от което следва, че съдиите трябва да имат правото да преценят съображенията, които са наложили определени конкретни действия (Report, 1901).

Направихме тези уточнения неслучайно, тъй като, както ще се каже и в тази работа, тези ясни теоретични постановки се изкривяват при прилагане процедурата на института на конституционната министерска наказателна отговорност и в определена степен се влияят от политически съображения. Това в голяма степен се отнася до работата на Третия държавен съд.

Специално отделни аспекти от работата на Третия държавен съд в България (1919–1923) са проучени от Т. Галунов. Въз основа най-вече на обвинителния акт и протоколите на съдебните заседания авторът представя хронологията по правната и политическа подготовка на съдебното преследване срещу министрите от кабинета на В. Радославов, приемането през ноември 1919 г. на Закона за съдене и наказване на виновниците за народната катастрофа (ЗСВНК), предварителното следствие срещу министрите от „либералната концентрация”, произнесените присъди, епилогът на съдебното преследване. Както и той, така и ние категорично смятаме, че процедурата по съдене на министрите тук е опорочена още от самото начало с приложението на ЗСВНК, който закон е антиконституционен (Galunov, 2013). В това изследване недостатъчно подробно са осветлени някои от обвиненията срещу бившите министри от кабинета на д-р В. Радославов, понякога, както е в конкретния случай – те само са споменати. Тук ние сравнително по-подробно разглеждаме работата на Третият държавен съд (1919–1923) в частта, свързани с обвиненията по реквизирането на мина „Плакалница” по време на Първата световна война. Най-общо те са следните.

Необходимост от медни руди и от произведената вече мед се е чувст-

вала извънредно много в навечерието и по време на Първата световна война. Естествен е интересът и стремежът на Германия към потенциала на балканските си съюзници, респективно България. По този повод в началото на декември 1915 г., два месеца след намесата на България във войната, представители на германското и австрийско военни министерства се явяват пред българския военен министър ген. Калин Найденов. Заявява се заинтересованост те да експлоатират мина „Плакалница”, намираща се в близост до с. Елисейна. Към тогавашния момент мината не работи, тъй като концесионерът ѝ – руският поданик Маврокордато, в началото на войната е напуснал България. Сформира се смесена комисия, включваща представител на Министерство на войната и двама германски минни инженери. В кратък срок комисията изготвя доклад за състоянието на мината, производственият ѝ потенциал и за възможностите за увеличение на добиваната рудна смес (наличната технологията не позволява производството на чиста мед). Германското военно министерство упълномощава минният специалист Ернст Фрич да води преговори с българското военно ведомство. Впоследствие между двете страни се договаря цена, равностойна на мирновременната, която ще е валидна до окончателната демобилизация на българската армия. Военното министерство информира Министерство на търговията, промишлеността и труда (МТПТ) за тези договорености и търси становището на екипа на министър Жечо Бакалов по бъдещата експлоатация на мината (Indictment, 1921, pp. 225-226).

Отговорът е бърз. В писмо №4180 от 16 декември 1915 г. министър Бакалов заявява: „...За да бъде тази експлоатация възможна, и, за да се добият от нея максимум резултати, което е от първостепенна важност, в случая необходимо ще бъде да се вземат между другите и следните мерки:

1. Трябва да се остави експлоатацията на мината да се извършва от самите притежатели под ръководството на сегашния директор Сибил, като всичко се остави под прекия контрол на един държавен инженер...;

2. За да бъде възможна експлоатацията на мината, необходимо е да се освободи засега (от числения състав на армията – Е.К.) поне най-необходимия ѝ висш персонал, постъпил в редовете на армията (приложение – списък на 76 души);

За останалите по-общии работи да се оставят на разположение 560 души сръбски пленници.”

Министър К. Найденов не се съобразява с тези препоръки. Главното му съображение е, че военнослужещи от българската армия „не могат да се освободят”. Според нас той се е надявал, че германската страна ще осигури необходимите специалисти с презумпцията за по-висока компетентност. Тези предполагаеми от нас негови съображения липсват в обвинителния акт. На 28 декември 1915 г. въз основа на доклад на военния министър, внесен в Министерски съвет дни преди това, постановява: „Отдава се експлоатацията на мината „Плакалница” на Германското правителство временно, докато трае войната, като се предоставя на министерствата на търговията и войната да изработят подробните за целта условия.” (Indictment, 1921, pp. 226-227).

Следва любопитен развой. Назначената смесена герmano-българска комисия, която трябва да подготви проекто-договора, дава мнение, че по-благоприятно решение би било това да се възложи експлоатацията на мината на „самото ѝ управление”. С други думи, не е било необходимо да се отдава експлоатацията на мината на германците, а да се реквизира само продукцията. Българското правителство щяло да има ангажменти, свързани само със съдействието по набавянето на работници и материали. ”По този начин българското правителство – се казва в обвинителния акт, щеше да има минимум възможни рекламации за в бъдеще от концесионерите на мината.” И този път военният министър изоставя препоръките на комисията. На 17 март 1916 г. Министерски съвет приема ново постановление, отличаващо се с това, че в него не се приемат предписанията на споменатата смесена комисия, а предвижда отдаване експлоатацията на мината на германците, и това да стане по условия, предложени от Министерски съвет. Интересен за нас е фактът, че в постановлението присъства изразът „за нуждите на войната”, а не „на войската”. Тук ние предлагаме следните наши разсъждения, непристъпващи в обвинителния акт. Първо, за министър Найденов основен приоритет е да не освобождава военнослужещи, които биха по-нужни на фронта. Второ, надали за него и за министрите има съществено значение евентуални рекламации от страна на концесионера. Макар че в тази връзка не изключваме изразът „за нуждите на войната” да е предпочетен именно по съобра-

жения за по-солидна аргументация при предполагаеми рекламации. Изходът от войната е несравнимо по-важен. В обвинителния акт обаче се настоява за „престъпна сервилност към Централните сили, отиваща дотам де се угажда на германците повече, отколкото те са искали... Обвиняемите министри са се показвали по-големи германци, отколкото самите германци.” (Indictment, 1921, pp. 227-228). В конкретния случай не споделяме тези твърдения.

Мината е реквизирана и отдадена на германската страна на 25 март 1916 г. при особеното мнение на представителите на концесионера. Отбелязваме все пак, че те не са „против”. За съжаление на министър Найденов, който се е надявал да не се стигне до такъв развой, през май 1916 г. по настояване на германския военен министър българската страна освобождава 76 души от българската армия, като те продължават работата си в мината под ръководството на германски специалисти (Indictment, 1921, pp. 228).

В обвинителния акт присъстват и съвсем основателни обвинения. Така например съгласно сключения договор (чл. 6) Управлението на държавните дългове има задължението да осъществява контрол за точността на записванията в сметките при експлоатацията. На посоченото управление няколкократно е напомняно от страна на други институции (МТПТ, Военното министерство, Министерство на финансите и т.н.) това му задължение, без обаче да се стигне до назначаването на контрольори. На началния етап дори се наблюдават абсурдни ситуации – министър Найденов в една своя резолюция върху документ изразява учудване, че министърът на финансите не знае за такъв сключен договор при положение, че е присъствал на заседанието на МС, когато е приет този договор. Тук за единствен път в обвинителния акт военния министър е представен като „компетентния” министър. Въобще, като се проследява информацията за продължителната преписка между Управлението на държавните дългове, от една страна, и няколко други институции, между които и Дирекцията за стопански грижи и обществена предвидливост, от друга, остава тягостното впечатление за неефективни взаимоотношения между институциите. В края на краищата чак през август 1918 г. (!) министърът на финансите поисква освобождаването от фронта на две лица, но пък Главната квартира отказва да ги освободи. „Значи, се казва в обвинителния акт, от 25 март 1916 г. до 3 август 1918 г., т.е. две години и пет

месеца, германците са обработвали „Плакалница” без всякакъв контрол от страна на българското правителство, което не е знаело даже, че такъв договор има, а самото военно министерство не е знаело колко руда е добита.” Звучи нелогично – не знаели, пък им търсят съдебна отговорност. Че тук Държавното обвинителство пресилва е ясно – чак пък правителството да не знае, не е вярно. Фактите обаче са тягостни. Според нас обаче в конкретния случай липсват основания да се търси вина на военния министър, защото от представените данни се вижда, че се ангажирал безуспешно с решаването на проблема (Indictment, 1921, pp. 229).

В обобщение на представените в обвинителния акт факти и интерпретацията им (по наша мнение – на моменти тенденциозно и с прекален патос) се заключава: ”От всичко изложено дотук става ясно, че по настояването на министъра на войната Министерски съвет в състав: д-р Н. Радославов, П. Пешев, Хр. Ив. Попов, д-р П. Динчев, Хр. Г. Попов, Д. Тончев, генерал К. Найденов, Д. Петков и Ж. Бакалов е постановил да бъде реквизирана мината и юзината „Плакалница” за нуждите на войната, т.е. за тези на една чужда държава от чужди поданици и да бъде предадена в пълно разпореждане, което фактически се е изразило в една най-безконтролна експлоатация (от страна – Е.К.) на пруското военно министерство, въпреки разпоредбите на Закона за реквизициите, които допускат реквизирането на предмети само за нуждите на българската войска... (чл. 2 от Закона за реквизициите)” (Indictment, 1921, pp. 229).

Дали обаче в случай трябва да се изтъкват разпоредбите на този закон? Привлечените впоследствие в качеството на обвиняеми за това им деяние министри не се признават за виновни, като изтъкват, че в случая не трябва да се прилагат разпоредбите на мирновременния Закон за реквизициите, а приетия впоследствие Правилник за способа за реквизиране по време на войната...”. Бившите министри изтъкват, че чл. 66 от него дава право да се реквизират фабрики и машини. Освен това те изтъкват, че макар реквизирането да е станало от чужденци, пак няма нарушение на закона, защото не засяга хранителни продукти. Тук се визират ограниченията, въведени през август 1916 г. чрез Закона за стопански грижи и обществена предвидливост, целящи максимално ограничаване износа на хранителни продукти. И

най-важното – главният мотив за тяхното решение се основавал на обстоятелството, че „България не можела сама да използва материалите за военни нужди” (Indictment, 1921, pp. 230). За безпристрастния наблюдател тези обяснения на бившите министри звучат логично и законосъобразно.

Въобще, като цяло в това си обвинение Държавното обвинителство не е убедително, а на моменти проблясва некомпетентност, свойствена на неспециалисти. Затова според нас е съвсем логично, че при произнасянето на присъдата **по това обвинение** бившите министри са оправдани.

Присъдата на Третия държавен съд е прочетена на 31 март 1923 г. Повечето от бившите министри получават присъди по Закона за съдене на виновниците за националната катастрофа, а в други случаи – по Закона за наказанията... от 1880 г. По последния закон заради конкретни индивидуални престъпления по ресори се признава вина на някои от министрите. Заслужава да се отбележи, че само двама от министрите – В. Радославов и П. Динчев, са осъдени за корисни престъпления, т.е. за лична изгода. Всички бивши министри се лишават завинаги от граждански и политически права, а освен това – и да заплатят солидарно на държавата колосална сума. Осъдените министри са въдворени в сливения затвор (Galunov, 2013, pp. 237-242).

През юли 1924 г., след падането на БЗНС от власт, бившите министри, с изключение на В. Радославов и Д. Тончев, са амнистирани. В тази връзка много сполучливо е заключението на някои политически среди, че правителството на В. Радославов е било осъдено „не за престъпления, а за политика” (Galunov, 1998, p. 238).

REFERENCES:

- Balamezov, S 1914, *Ministers, their role and their power in the parliamentary monarchy*, Sofia. (in Bulgarian)
- Balamezov, S 1940, *Comparative and Bulgarian constitutional law*, Part 2, Sofia. (in Bulgarian)
- Balamezov, S 1941, *Ministerial Responsibility in Bulgaria. Introduction, Polls and Accusations. Processes. Types and cases of blame*, Sofia (in Bulgarian)
- Galunov, T 1998, *The Second national catastrophe. The process, the culprits*, Izd. „Abagar”, Veliko Tarnovo. (in Bulgarian)

- Galunov, T 2013, *The Third State Court. Bulgarian ministers on trial*, Izd. „Faber”, Veliko Tarnovo (in Bulgarian)
- Gescheva, I 1997, ‘The ministerial responsibility of the Turnovo Constitution and the constitutional projects (1889 – 1947)’, *Historical Review*, vol .97, no. 3 pp. 19-36. (in Bulgarian)
- Gescheva, I 2003, *Parliamentary committee of inquiry on ministerial responsibility 1884 – 1923*, Izd. na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Kostov, E 1999, *Transport Issues and Institute of Constitutional Ministerial Criminal Responsibility in Bulgaria (1895-1923)*, Izd. „Vanyo Nedkov”, Sofia. (in Bulgarian)
- Manolova, M 1989, *Parliamentarism in Bulgaria, 1879-1894*, Izd. na BAN, Sofia. (in Bulgarian)
- Palangurski, M 1993, ‘The First State Court’, *Epohi*, vol. 93, no. 3, pp. 44-71. (in Bulgarian)
- An indictment against the former ministers of Dr. V. Radoslavov's Cabinet in 1913-1918*, Sofia, 1921. (in Bulgarian)
- Penchev, P 2011, *How fundaments were laid. On the Early History of Bulgarian Corruption (1879-1912)*, Izd. „Riva”, Sofia. (in Bulgarian)
- Report of the Parliamentary Commission to the XX-th Parliament on the proposal to sue the Ministers from the Cabinet of T. Ivanchov*, Sofia, 1901. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Evgeny Kostov – Associate Professor, PhD
University of National and World Economy,
Department Political Economy
Student Town, 8 dekemvri Blvd., 1700 Sofia
E-mail: evgenykostov@abv.bg